

příchod kmenů Le'a) se pořádko A. Altovi (*Neues über Palästina aus dem Archiv Amenophis IV. Kleine Schriften III, München 1959, 158 nn*). Z el-anarnské korespondence (250, 43 nn) je známo, že v první polovině 14. stol. nějaký Labaja zničil městský stát Šunama (Šünem Joz XIX, 18); usazení kmene Issachar na planině jezdrélské za cenu ztráty politické nezávislosti lze klást do doby Labajova výboje.

5. kap. (*Historická evidence pro exodus*) zdůrazňuje, že kromě SZ neexistuje až doposud žádná evidence pro pobyt Izraele v Egyptě a pro exodus. Faraón utlačovatel, za jehož vlády vzrostla stavební aktivita, může být Ramses II. (1304—1237), jenž krátce po svém nastoupení nechal renovovat a přestavovat Pithom (*Tell el-Rātaba*) a Ramses, Pi Ramessu (*Sān el-Hagar* nebo *Qantir*). Nucené práce Izraelitů na těchto lolalítách (*Pit'om, Ra'amsēs* Exod I, 11) by tedy spadaly do dekády 1300—1290 a jejich sestup do Egypta do konce 14. stol.; exodus by se odehrál ve druhé polovině 13. stol., neboť tradice činí dojem, že obě egyptské epizody (přivítivé přijetí faraónem a nucené práce uložené jeho nástupcem) trvaly pouze několik dekád. Místo zázračného zákroku Jahweho nelze určit, kandidáty jsou: severní konec Suezského zálivu, jedno ze solných jezer, Aqabský záliv, Sirbonské jezero.

6. kap. (*Puťování*) rozebírá narrativní partie 4 knih Mojžíšových, od exodu z Egypta (Exod XIII) až po smrt Mojžíšovu (Deut XXXIV), mezi něž jsou vloženy obsáhlé partie pozdějšího původu pojednávající o zákonech. Narrativní partie jsou různého typu: aitiologické ságy a legendy vysvětlují, proč určitá území mají svoje jména, anebo původ zvyků a náboženských praktik. Jiná vyprávění, zahalená do formy legend, obsahují nepochybně reminiscence skutečných událostí a mohou být zužitkována historikem. Tato skupina vyprávění se soustřeďuje kolem tří geografických bodů: Qáděš (*Ajn Qadajs* nebo *Ajn el-Qudajrat* na Sinajském poloostrově), Sinaj a Transjordán. Poloha Sinaje, na níž došlo k Jahwově theofanii a k níž směřovala pouť Izraelitů, není jednoznačně určena; tato hora se běžně určuje jako jezení z jihosinajských štítů (*Džebel Sirbal, Džebel Mūsa, Džebel Qaterin*). Jelikož však Jahwova theofanie na Sinaji bývá vysvětlována jako přírodní úkaz erupce vulkánů, hledají badatelé mimo Sinajský poloostrov, kde v době historické nebyl žádný vulkán v činnosti; vulkány jsou na druhé straně Aqabského zálivu v severoarabských končinách na jih od *Tabúku* (ca 200 km na jihovýchod od Aqaby). O. Eissfeldt se připojuje k badatelům, kteří věří, že cílem pouti těch, kteří uprchli z Egypta, byl vulkán na východní straně Aqabského zálivu nebo na severním konci Rudého moře. Mnohem více vyplývá z vyprávění odehrávajících se v končinách Qáděše, jehož okolí je bohaté na prameny. Z Exod XVII, 8—13 lze vyvodit, že Izraelité na cestě z Egypta porazili vlastníky této země Amalekity, zmocnili se jejich země a po určité době tu tábořili. Určité zmínky dovolují usoudit, že „dům“ Josef se pokusil nejdříve neúspěšně proniknout do Palestiny z jihu a pak teprve se o totéž pokusil z Transjordánie, kde došlo ke srážkám s amorejským králem *Sihōnem* a králem *Ögem* z *Bāšānu*. Podle O. E. se jedná o pozdější události, kladené do dřívějších dob, poněvadž osídlení Transjordánie následovalo po usazení Izraelitů západně od Jordánu a nikoliv naopak. Zmínka o Amorejciích však mohla být založena na daleko starší tradici (*K. M. Kenyonová*). Vítězství nad Sihōnem lze připsat ve shodě s tradicí skupině, která na cestě z Qáděše si takto utvořila koridor až do končin západojordánských — „domu“ Josef.

Vít Bubeník

H. J. Franken, *Palestine in the Time of the Ninetcent Dynasty (b) Archaeological Evidence. The Cambridge Ancient History, Fascicle 67; Volume II, Chapter XXVI (b). Cambridge University Press 1968, str. 12.*

O tři roky později vychází z pera leidenského profesora archeologie H. J. Frankena druhá část kapitoly započaté O. Eissfeldtem, která má odpovědět na otázku: jaký je přínos archeologie k objasnění počátků izraelských kmenů v Palestině? Období 19. dynastie (1330—1200) v Palestině pokrývá časový úsek, který může být srovnán s temným věkem následujícím po pádu mykénské kultury v Řecku; toto období však zahrnuje nejspolehlivější a nejozřejavější problémy celé palestinské historie: datum a způsob izraelského zaboru Kanaanu, vztahy mezi hebrejskými kmeny a Kanaanci a jejich místo v dějinách Předního východu, historičnost postav jako Jozue a Baráq, oddělení skutečných historických událostí od aitiologických ság, legend, romantických lidových historek a určitých vydavatelských praktik. Současnou situaci v palestinské archeologii charakterizuje H. J. Franken výstižně „literarische These, archaeologische Antithese“. Literární tezi pro zkoumané období podal v první části O. Eissfeldt; bez této teze by žádný archeolog nebyl schopen v nejmenším předpokládat, že ve 13. stol. se v Palestině zrodil nový národ, jenž koncem 11. stol. dospěl plného rozmachu. Kromě jediné výjimky neexistuje archeologická evidence, že koncem 13. stol. se ujala moci v Palestině nová etnická skupina. Pro současnou archeologii je nemožné

odhalit nové etnické elementy pronikající nebo nahrazující obyvatelstvo určité oblasti, ledažby pro dobu příchodu nové etnické skupiny bylo možno prokázat artefakty, lišící se od předmětů usazené skupiny. H. J. Franken sdílí W. F. Albrightův názor (*The Archaeology of Palestine, London 1949, 113*), že různé distinktivní rysy začínající doby železné, jako nahrazení bronzu železem pro výrobu industrie a vynález neporezní omítky pro cisterny, který zmenšil závislost sídlišť na pramenech, nelze atribuovat nejranějším Izraelitům v Palestině. Novou etnickou skupinu se nedařilo do nedávné doby prokázat pomocí měníčích se tvarů keramiky; W. F. Albright se domnívá, že určitý typ zásobnic „collared rim“ by mohl být distinktivní pro nejranější Izraelity, leč nálezy v kanaanských kontextech likvidovaly diagnostickou hodnotu tohoto typu. Teprve v poslední době se podařilo Y. Aharonimu (*The Land of the Bible; Historical Geography, London 1966, 220*) prokázat diagnostickou hodnotu typu nádoby s vysokou obrubou jako raného izraelského zboží (i když se může týkat pouze některých kmenů). Podle K. M. Kenyonové (*Archaeology in the Holy Land, London 1964, 209*) dokladuje přítomnost nových usedlíků chudá stavební tradice a předpokládá se, že Izraelité převzali materiální kulturu skupin, které v Kanaanu vystřídali. Možno souhlasit s H. J. Frankenem, že nevýrazné přestavění pozdněbronzových měst nemůže být považováno za důkaz přítomnosti Hebreů; rovněž destrukce několika lokalit neposkytuje bezpečný důkaz pro příchod nové etnické skupiny. Podle autora stále chybějí podstatné prvky, které by archeologům umožnily sledovat pomalý proces pronikání polonomádského lidu do městského a zemědělského Kanaanu, tak jak popisuje „literární teze“ podaná v první části O. Eissfeldtem. Teprve v posledních letech se podařilo dosáhnout určitých úspěchů Y. Aharonimu a autorovi naší kapitoly, který vedl výkopy výšinné svatyně v *Deir eAlla* (cca 35 km jižně od *Béth-šánu*) roku 1964. Až dosud však nelze archeologicky naprosto dokázat, že některý kmen žil nějakou dobu mimo Kanaan anebo v Egyptě (pro nedostatek „fosilních typů“ keramiky). Archeologicky nelze sledovat kmeny, které nikdy neopustily Palestinu a úplně se asimilovaly v kanaanské kultuře (Šekem). Archeologicky vzato, „neviditelným atributem“ zůstává jediný distinktivní prvek kultury hebrejských kmenů, o němž lze mluvit s dávkou jistoty — jejich náboženství.

V 8. kap. podává H. J. Franken seznam lokalit, kde výkopy odhalily destrukce, které by mohly být způsobeny příchozími hebrejskými kmeny. *Béthél* byl zničen ve 13. stol. a byl po určité době znovuosídlen. *Tell Beit Mirsim* (možná *De'bir* nebo *Qirjat Šešer*) byl zničen cca 1240 Izraelity nebo Merneptahem. *Tell ed-Duweir* (*Lakiš*) byl zničen cca 1230 Izraelity, Merneptahem nebo Mořskými národy. Izraelity byl pravděpodobně zničen cca 1200 i *Tell Qedah* (*H ašor*). Místa klíčového významu pro historii izraelského království jako *Jeruzalém*, *Tell Balata* (*Šekem*) a *Samari* neosvětlují nikterak naši problematiku; Jeruzalém zůstal do doby Davidovy jebuzéjský, Šekem, pokud je známo, nebyl Izraelity nikdy dobyt (v rozporu s „literární tezí“ Gen XXXIV) a v Samari nebyly odhaleny stopy osídlení, které by předcházely dynastii Omriho. Z ostatních klíčových míst jako *Hebrón*, *Béršeba* a *Qadéš Barnéa* neexistuje vůbec žádná archeologická evidence. *Jericho* má slabé osídlení ve 14. stol. ale žádné ve 12. stol. Osídlení ze 13. stol. bylo nalezeno v ruinách *et-Tellu* (*eAj*). V jižních a východních hraničních končinách Palestiny byl prozatím prováděn jen povrchový průzkum N. Glueckem a B. Rothenbergem, podle nichž tyto končiny neměly usedlé obyvatelstvo během větší části pozdní doby bronzové; od průzkumu těchto končin lze ještě mnoho očekávat, poněvadž jejich historie může sehrát významnou roli v rekonstrukci příchodu hebrejských kmenů a může umožnit datování následných penetračních vln.

Závěr kapitoly věnuje H. J. Franken problémům spojeným s jeho výkopy v *Deir eAlla*. Ukázalo se, že tento tell byl neopevněnou výšinnou svatyní v době od 16. do 12. stol. bez vesnického osídlení a svatyně zůstal po celou dobu železnou až do doby perské. H. J. Franken nesusouhlasí s identifikací *Sukkôt* (W. F. Albright) a doporučuje identifikaci založenou na Joz XXII, 10—11 (kmeny Ruben, Gad a Manasse staví oltář nad Jordánem). Výkopy v *Deir eAlla* osvětlily problém rozpoznání příchodu nových populačních skupin. Technologická analýza hrnčičského zboží (tedy nikoliv typologická) ukázala, že nádoby byly vyráběny hrnčíři s jinou výrobní tradicí než jaká byla domácí palestínská. Bylo dokázáno, že „cooking-pot“ z rané doby železné není přímým pokračováním pozdněbronzového; v polovině 13. stol. se začíná zboží v *Deir eAlla* technologicky odlišovat od předchozího pozdněbronzového inventáře, což je nepochybnou známkou, že svatyně přešla do vlastnictví jiné etnické skupiny, kterou nelze identifikovat (J. H. Franken—J. Kalsbeek, *Deir eAlla, V. ol. I., Leiden 1968*). Palestínská archeologie tohoto období, jak patrně, je handicapována především nejistotou o datu příchodu izraelských kmenů a o hranicích mezi kmeny. Pro povahu archeologické evidence a téměř úplný nedostatek epigrafického materiálu klasifikuje H. J. Franken toto období jako protohistorické; bez biblické tradice by si archeologové neuvědomili, že došlo k význačným etnickým změnám v Palestině koncem pozdní doby bronzové.